

Д-р Даринка Маролова

За преводот на архаизмите...

Лексичките варијации во еден јазик можат да бидат разгледувани од аспект на времето (дијахрониски), на регионот (дијатописки), на социокултурниот слој (дијастратиски) и на јазичната примена (дијафазички). Варијациите во лексиката од дијахрониски аспект се јавуваат во сооднос со епохата на која ѝ припаѓаат и ги вклучуваат архаизмите – овде може да ги вброиме и турцизмите¹, чие присуство во јазикот е одлика за ова поднебје; изумрените зборови, кои сè уште може да се сретнат во некои книжевни дела, а особено во народното творештво; модерните зборови, кои со сè поголемата глобализација освојуваат сè пошироки јазични простори и сл.

Оваа статија се изготвува со цел да се стават архаизмите, воопшто, и архаизмите со турско потекло, присутни во македонскиот јазик² во центар на вниманието и да се воочат нивните преводи на германски јазик. При тоа се врши критички осврт преку анализа на неколку извадени примери на архаични зборови од македонското народно творештво и компарација со нивните германски преводи. Корпусот на истражувањето го чинат три народни приказни, наменети пред сè за младата читателска публика и нивните преводи на германски јазик, објавени во збирката „Makedonische Märchen und Fabeln“ (мк. „Македонски бајки и басни“), чиј избор и превод го направи Мартин Г.С. (издание 1970). Овој проект на Мартин Г.С. претставува несомнено еден успешен обид за афирмација на македонската култура во германскојазичните региони.

Во македонската литература, а особено во народното творештво се среќаваат многу архаични зборови кои застареле до таа мера, што станале неразбирливи дури и за говорителите на македонскиот јазик, па, така, излегле од секојдневна употреба. За да се одбегне неразбирливоста на таквите лексеми, собирачите на народно творештво уште

---

¹ Појавата на турцизмите во македонскиот јазик се поврзува со историските околности. Имено, македонскиот народ бил пет векови под турско ропство, па логично е во овој период да се навлезени многу турски зборови во јазикот. Некои од нив се така длабоко навлезени, што звучат природно, т.е. како да се изворни македонски архаични зборови. Пример за ова е лексемата *к'смет*, која често се поистоветува со лексемата *судбина*. Но разликата се состои во тоа што лексемата *судбина* не ги покрива сите семантички полиња на зборот *к'смет*. Овде се мисли на *среќа*, *благодат*, *благосостојба*, *божји дар*, *просперитет*, *предодреденост* и сл.

² Ваквите архаизми се присутни и во други балкански јазици, чии говорители долго време биле под Османлиско ропство.

при запишувањето ги објаснувале во заграда или целосно ги заменуваале со во меѓувреме стандардизираните зборовни форми. Така, со текот на времето заминувале во заборав голем број архаизми. Пример на изумрен збор најдовме во народната приказна „Мома Тентелина и Волците“ (Шапкарев, стр. 200):

Пример 1. *Идеешчем си от планина, врзана со дрва, пропаднала и се закачила во едно блато (бара) и никако не можела да излезит от него.*

Собирачот на народно творештво, Шапкарев, ги запишал зборовите онака како што ги раскажувал народот, но за да спречи недоразбирање со појавата на зборот кој во тој момент бил во изумирање, а денес веќе не е во употреба, покрај оригиналниот збор *блато*, во заграда го навел и неговиот понов синоним *бара*. Ваквите појави им предизвикуваат главоболки на преведувачите, па најчесто за надминување на проблемите, тие посегнуваат по приближен или описен превод. Во овој случај преведувачот се одлучил за варијантата *Moor* (буквално *мочуриште*): *Als sie eines Tages schwer mit Holz beladen vom Berg zurückkam, verlor sie den Weg und geriet in ein Moor, aus dem sie nicht mehr herauskonnte.* (превод Мартин, Г.С., стр. 7), иако на располагање му стоеле и лексеми со поблиско значење, како што се: *Teich, Tümpel, Wasserwirbel*. Оддалечувањето од основното значење може да се должи или на небрежноста и брзоплетоста на преведувачот или, пак, на тоа што, можеби, преведувачот пред себе имал друга верзија на истата приказна.

Во приказната „Лисицата, ежот и кртот“ (Цепенков, стр. 121) се среќава зборот *ќеф*:

Пример 2. *Се запрегнал кртот и изорал едно место, саде за ќеф беше го изорал.*

Зборот *ќеф* претставува архаизам од турско потекло, кој означува *радост, волја, добро расположение, омиленост, уживање, благосостојба*, а изразот за *ќеф* значи дека дејството се врши на тој начин што предизвикува радост во гледањето, слушањето и сл. Овој збор останал долго време во употреба, бидејќи не постои чисто домашен збор кој би го покрил целосно значењето на овој турски израз. Преводот на германски јазик е извршен со парафразирање на изразот: *so schön, dass es eine Freude war, zuzusehen* (буквално: *толку убаво, што претставуваше радост, да се гледа*): *Der Maulwurf spannte sich vor den Pflug und pflügte so schön, dass es eine Freude war, zuzusehen.* (превод Мертин,

Г.С., стр. 124). Бидејќи за изразот *за кѐф* постои лексичка празнина во германскиот јазик, можеме да констатираме дека ова парафразирање е добра стратегија на преведувачот.

Во истата приказна на страна 121 се среќаваат архаизмите *ал* и *кадија*.

Пример 3. *Откога ги праша кума лиса, беше си го кажале алот пред неа како пред некој праведен кадија и беа ја помолиле, таа, како што е право, да им ја дели пченицата, само да не се караат, да таа, што ќе стори сторено ќе биде.*

Како соодветен преводен еквивалент за архаизмот *ал* во германската верзија на приказната е употребена зависната реченица *weshalb sie stritten*, буквално: (раскажаа) *што се караа: Sie sagten wie vor einem ehrlichen Richter aus, weshalb sie stritten, und baten, sie sollte ihnen den Weizen ganz ehrlich und gerecht verteilen, damit sie nicht mehr straiten müssten*. Значи, преведувачот решил да го парафразира зборот *ал*, кој му дава архаичен карактер на текстот (иако како синоними во македонскиот јазик се применуваат стандардизирани зборови како *мака*, *проблем*, *неволја*). Оваа постапка е од особена корист за преводот на реалите, за кои во јазикот на преводот постојат лексички празнини, но, кога има поединечни зборови кои одблиску можат да го доловат значењето, иако за сметка на стилот, тогаш се претпочита приближен или буквален превод. Во овој случај тоа би значело превод на лексемата *ал* со: *Elend, Not*, кои значат нешто како *неволја*, *мака* и сл.

Во истиот пример може да го препознаеме и архаизмот со турско потекло *кадија*, кој преведувачот го превел сосема умешно со стандардниот израз *Richter* (мк. *судија*).

И архаичниот збор *абер* што го среќаваме во народната приказна „Овчарот и трите самовили“ (Цепенков, стр. 142) има турско потекло:

Пример 4. *На часот стариот пратил абери по сите орли и врани и сите други тилци, да дојдат кај него.*

Оваа лексема е преведена на германски со неутралниот збор *Stimme*. Но, *Stimme* е повеќе еквивалент на македонскиот збор *глас*, додека, пак, во зборот *абер* се крие пораката, наредбата што се испраќа на некого да стори нешто. Па, овој превод е само приближно точен. Како поконкретни решенија ги нудиме лексемите *Botschaften, Anordnungen* и *Befehle* (со значење на *пораки*, *наредби*, *заповеди*), кои одлично се вклопуваат во контекстот, иако немаат архаичен карактер.

Може да заклучиме дека јазичните варијации од дијахронски аспект се доста присутни во македонската народна книжевност и сведочат за начинот на живеење и зборување од страна на корисниците на македонскиот јазик во минатото, бидејќи и самиот фолклор е огледало на начинот на живеење и комуницирање. Синхронски гледано, тие претставуваат еден вид скршнувања од јазичните норми, кои можат да предизвикаат проблеми со разбирањето или пак со нивното пренесување на некој друг јазик. Во надминување на таквите проблеми преведувачите користат разни преведувачки постапки, најчесто приближен превод и парафраза, а поретко буквален превод, адаптација, модулација и сл. Во екстремни случаи посегнуваат по целосно изоставување на проблематичниот израз. Последната постапка треба да се одбегнува, затоа што би можело да се изостават некои важни информации и да се намали уметничката вредност на делото.

Од сето горенаведено произлегува дека, иако за превод на архаизмите доста често се применува приближниот превод, тој не носи секогаш добри исходи, пред сè поради големото оддалечување од основното значење (види пример 1 и пример 4). Па, на местото на преведувачот, ние би навеле поблиски лексеми како преводни еквиваленти. Во првиот пример тоа би биле лексемите: *Teich*, *Tümpel* и *Wasserwirbel* за архаизмот *блато*, а во четвртиот препорачуваме превод со *Botschaft*, *Anordnung* или *Befehl*, за архаизмот *абер*. Во вториот пример е употребена парафраза, а во третиот пример за превод на вториот архаизам, т.е. *кадија* е употребен буквален превод. Овие две постапки ги задоволуваат критериумите за квалитетен превод. Бидејќи не сме задоволни од парафразата како преведувачка стратегија за превод на првиот архаизам од третиот пример, за архаизмот *ал* предлагаме приближен превод со *Elend* или *Not*.

За превод на лексичките варијации многумина ја препорачуваат и адаптацијата, која му овозможува на преводот да звучи природно и да биде во духот на јазикот на преводот. Но, да се пронајде соодветен архаичен израз кој ќе го има истото значење и истата естетска вредност е многу тешка задача. Па, затоа најчесто се смета дека преведувачот ги задоволил строгите критериуми на критичарите ако успеал на читателот да му ги пренесе содржината и идејата од оригиналниот текст.

Примарна литература:

- Народно творештво: Лисицата, ежот и кртот. Во: Цепенков, М.К. *Сказни и сторенија*. Скопје, Култура, Мисла, Македонска книга, Наша книга 1986

- Folklore: Die Füchsin, der Igel und der Maulwurf (Übersetzung: Martin, G.S.). In: *Makedonische Märchen und Fabeln*. Wiesbaden, Emil Vollmer 1970
- Народно творештво: Мома Тентелина и волците. Во: Шапкарев, К.А. *Избрани дела*. Скопје, Мисла 1976
- Folklore: Das Mädchen Tentelina und die Wölfe (Übersetzung: Martin, G.S.). In: *Makedonische Märchen und Fabeln*. Wiesbaden, Emil Vollmer 1970
- Народно творештво: Овчарот и трите самовили. Во: Цепенков, М.К. *Сказни и сторенија*. Скопје, Култура, Мисла, Македонска книга, Наша книга 1986
- Folklore: Der Schäfer und die drei Feen (Übersetzung: Martin, G.S.). In: *Makedonische Märchen und Fabeln*. Wiesbaden, Emil Vollmer 1970

Секундарна литература:

- Gerzymisch-Arbogast, H. *Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*. Tübingen & Basel: Francke 1994
- Грчева, Р. , Рау, П. *Голем македонско-германски/германско-македонски речник*. Скопје, Магор 2006
- Snell-Hornby, M. *Translation studies. An integrated Approach*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 1988
- Snell-Hornby, M., Hönl, H. G.; Kußmaul, P., Schmitt, P. A. *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH 2005